

Residential change and demographic challenge. The inner city of East Central Europe in the 21st century

Data opublikowania: 21.11.2014

Zrecenzował(a) mgr Bartosz Ogórek Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Książka „Residential Change and Demographic Challenge” jest owocem trzyletniej współpracy osiemnastorga badaczy z niemieckich, polskich, czeskich i brytyjskich ośrodków naukowych. W skład zespołu weszli socjologowie, geografowie i antropologowie kultury.

Praca składa się z trzynastu rozdziałów zgrupowanych w trzy części. Pierwsza z nich zawiera rozważania teoretyczne i metodologiczne, druga wyniki badań empirycznych i dyskusję nad nimi, w trzeciej zaś czytelnik znajdzie zwarte przedstawienie najistotniejszych ustaleń oraz postulatów badawczych na przyszłość. Pomimo dużej liczby autorów oraz rozbudowanej struktury narracja pozostaje bardzo spójna i jednolita.

Głównym celem książki jest opis i analiza dwóch oddziałujących na siebie procesów zachodzących w miastach Europy Środkowo-Wschodniej, czyli tytułowych: zmiany osadniczej (*residential change*) i wyzwań demograficznych (*demographic challenge*) [1]. Zmiana osadnicza jest tu definiowana jako „ciągły proces wzajemnie powiązanej zmiany mieszkańców i zmiany miejsc, które zamieszkują, zachodzący w konkretnych warunkach i okolicznościach” (s. 301). Przykładami takich zmian osadniczych mogą być procesy gentryfikacji, studentyfikacji, czy reurbanizacji poszczególnych dzielnic miast. Komponent demograficzny przedstawiany jest natomiast w odniesieniu do teorii drugiego przejścia demograficznego. Wśród głównych aspektów tego zjawiska należy wyliczyć spadek płodności do bardzo niskiego poziomu, opóźnianie zawierania związków małżeńskich, wzrost liczby rozwodów oraz powstawanie i rozpowszechnienie się nowych form gospodarstw domowych. Przemiany społeczne i mieszkaniowe analizowane są również przez autorów w kontekście transformacji ustrojowej. Z powyższego jasno wynika, iż autorzy książki koncentrują swe badania na szeroko pojętej zmianie obserwowanej w przestrzeni śródmiejskiej (*inner city*) czterech miast Europy Środkowo-Wschodniej.

Przedmiotem czterech studiów przypadku przedstawionych w książce są dwa duże miasta położone w Polsce (Łódź i Gdańsk) oraz dwa w Czechach (Ostrawa i Brno). W zamyśle autorów mają uosabiać specyfikę środkowoeuropejskich miast drugiego rzędu (*second-order cities*). Miasta te lokują się zwykle tuż za stolicami pod względem rozmiaru, funkcji i znaczenia ekonomicznego (s. 102). Taki dobór próby, wraz ze wspomnianym powyżej zainteresowaniem śródmieściami, wyróżnia książkę na tle innych badań nad miastami Europy

Środkowo-Wschodniej. W ten bowiem sposób, badacze nie koncentrują się na zagadnieniach spektakularnych, acz marginalnych (jak np. napływ zamożnych obywateli Europy Zachodniej do omawianych miast, czy problem stygmatyzowanych imigrantów ze Wschodu), lecz na rzeczywistości pomiędzy ekstremami, będącej codziennym doświadczeniem większości mieszkańców badanych obszarów.

Co ciekawe, z punktu widzenia badań demograficznych, spojrzenie na globalne trendy związane z drugim przejściem demograficznym z perspektywy populacji miast jest dość rzadkie. Podobna sytuacja ma zresztą miejsce w przypadku historycznych analiz transformacji demograficznej [2]. W obu przypadkach dominuje raczej spojrzenie na większe jednostki administracyjne (państwa, regiony). Badania nad miastami, jak te w recenzowanej książce, udowadniają jednak, jak dużą rolę odgrywają społeczności zurbanizowane w przebiegu zmian społecznych i demograficznych.

Tak zarysowany przedmiot badań postawił przed autorami spore wyzwanie w doborze źródeł i metod badawczych. Bardzo skrupulatne rozważania nad tym problemem (rozdział 2) doprowadziły do decyzji o wykorzystaniu metod mieszanych – ilościowo-jakościowych. Analiza ilościowa została oparta głównie o wyniki spisów powszechnych (w przypadku miast polskich z roku 1988 i 2002, w przypadku czeskich – 1991 i 2001). Badania jakościowe przeprowadzono przy użyciu wywiadów zarówno z mieszkańcami czterech miast, jak i z ekspertami z dziedziny ich rozwoju. Takie zestawienie bardzo dobrze sprawdziło się w praktyce. Dane statystyczne przedstawiają bowiem zachodzące w skali makro procesy, ich tempo i głębokość. Natomiast informacje uzyskane w ramach badań jakościowych umożliwiły wgląd w motywacje i podłoże decyzji podejmowanych przez jednostki i gospodarstwa domowe.

Zderzenie danych zagregowanych z mikrobadaniami pozwoliło na postawienie kilku fascynujących tez. Autorzy dowodzą, że dzisiejsza sytuacja osadnicza w śródmieściach miast

Europy Środkowo-Wschodniej jest wypadkową wielu, często przeciwstawnych, procesów.

Po pierwsze, negatywne skutki dość intensywnego spadku liczby mieszkańców są poniekąd uśmierzane przez wzrost liczby gospodarstw domowych. Wzrost ten jest spowodowany zwiększaniem się udziału gospodarstw jednoosobowych w ich ogólnej liczbie. Z procesem tym wiąże się również dywersyfikacja gospodarstw domowych. Coraz większy odsetek stanowią formy gospodarstw dotychczas prawie nienotowane – kohabitacja, rodzice samotnie wychowujący dzieci, niespokrewnieni młodzi profesjonaliści wspólnie wynajmujący mieszkanie.

Po drugie, wywołany ultraniską płodnością i wydłużaniem się życia ludzkiego proces starzenia się populacji jest w omawianych dzielnicach miast częściowo równoważony przez procesy odmładzające je. Dzieje się tak, gdyż mieszkania dotychczasowych, starszych mieszkańców, są kupowane, dziedziczone lub wynajmowane przez osoby zakładające nowe gospodarstwa domowe. Osoby te, mogą zapoczątkowywać tworzenie nowych wzorców osadniczych analogicznych do gentryfikacji i studentyfikacji, choć zwykle na mniejszą skalę, bo ograniczonych do niewielkiej okolicy, ulicy, czy nawet pojedynczego budynku. W odróżnieniu od Europy Zachodniej, procesy te mają częstokroć znacznie ograniczony charakter, co dobrze oddaje nazwa „kieszonkowej” lub „fasadowej” gentryfikacji (s. 160).

Powyższe procesy zmian pomimo dość młodej metryki muszą siłą rzeczy wpasować się we wciąż mocno zakorzenione w śródmieściach miast warunki osadnicze okresu socjalizmu. Doskonałym przykładem i kolejną fundamentalną różnicą w stosunku do Europy Zachodniej jest tu kwestia rynku mieszkaniowego. Współistnienie wolnego rynku, sprywatyzowanych spółdzielni mieszkaniowych i stanowiących własność państwa mieszkań socjalnych uniemożliwia zaistnienie znanych z Zachodu praktyk renowacji dzielnic i wymuszonych przesiedleń ich mieszkańców.

W trakcie lektury nasuwa się więc prowokowana przez zamieszczone w tekście fotografie analogia: stare i nowe procesy nurtujące społeczności i tkankę miejską śródmieść wybranych miast współistnieją obok siebie jak stojące obok siebie kamienice. Niektóre straszą swym wyglądem, chyląc się ku upadkowi, inne imponują elegancją i nowością po poddaniu gruntownej renowacji.

Ogromną zaletą książki jest również przedstawianie, skomplikowanych nieraz idei i koncepcji, w sposób jasny i przejrzysty, a to głównie za sprawą udanie dobranych przykładów. Dzięki temu zabiegowi, czytelnik nieobeznany z terminologią czy problematyką studiów miejskich odnosi z lektury podwójną korzyść. Poznaje bowiem nie tylko wnioski płynące z badania, ale i aparat badawczy oraz warstwę teoretyczną. Wnikliwy czytelnik, ma również okazję zapoznać się z bogatą literaturą, w tym również z publikacjami w językach narodowych (czeskim i polskim), z których autorzy szeroko korzystają.

Jedyną kwestią, która nie wpływa wprawdzie na merytoryczną wartość książki, ale stanowi pewne niedopatrzenie, są powtarzające się kilkukrotnie błędy w pisowni i odmianie terminów w języku polskim (s. 90, 107, 137).

Reasumując, książka "Residential Change and Demographic Challenge" jest bardzo interesującym przykładem nowoczesnych badań z zakresu nauk społecznych. Charakteryzuje się interdyscyplinarnością, innowacyjnością stawianych pytań i używanych metod. Jednocześnie w sposób przystępny, ale i naukowy opisuje i analizuje problemy współczesnego społeczeństwa, wyznaczając dalsze kierunki badań.

Przypisy:

[1] O trudnościach związanych z tłumaczeniem anglojęzycznych pojęć z zakresu geografii miast i studiów miejskich, zob. J. Grzeszczak, *Gentryfikacja osadnictwa. Charakterystyka, rozwój koncepcji badawczej i przegląd wyjaśnień*, (Warszawa: PAN IGiPZ, 2010), 7-8; 21-22.

[2] Zob. T. Dyson, "The Role of the Demographic Transition in the Process of Urbanization", *Population and Development Review*, no 37 (2011): 34-54.

Sposób cytowania:

Bartosz Ogórek: Recenzje: Annegret Haase et. al. (ed.): Residential change and demographic challenge. The inner city of East Central Europe in the 21st century, 2011, w: <https://www.pol-int.org/pl/node/262#r1137>.